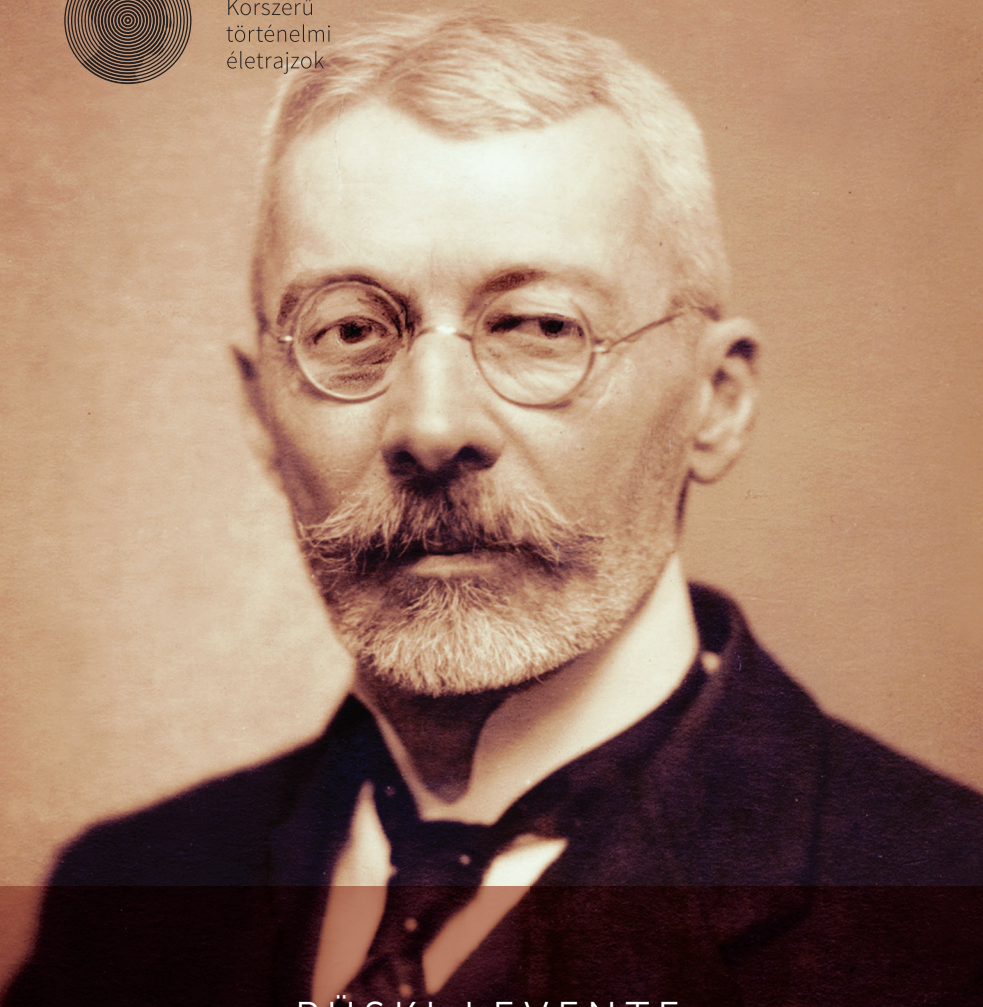

SZILUETT

Korszorű
történelmi
életrajzok

PÜSKI LEVENTE

A Horthy-korszak szürke eminenciása

Károlyi Gyula

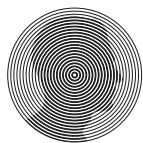
(1871–1947)

Püski Levente

A Horthy-korszak szürke eminenciása

Károlyi Gyula

(1871–1947)

SZILUETT

Korszerű
történelmi
életrajzok

A Kronosz Kiadó
és a Magyar Történelmi Társulat
sorozata

Sorozatszerkesztők:

Bánkuti Gábor
Fedeles Tamás
Gőzsy Zoltán
Varga Szabolcs
Vonyó József

Sorozatterv: Tepes Ferenc

Püski Levente

A Horthy-korszak szürke eminenciása

Károlyi Gyula

(1871–1947)

Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat

Pécs–Budapest, 2016

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó és a Magyar Történelmi Társulat gondozásában 2016-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978 6156 027 16 0

A kötetet szerkesztette:

Vonyó József

A kézirat a K120197. sz. OTKA pályázat (A magyar arisztokrácia kapcsolatrendszere a 16–20. században) támogatásával készült.

© Püski Levente
© Magyar Történelmi Társulat
© Kronosz Kiadó

Tartalom

Előszó	7
Családi háttér és neveltetés	12
Az ifjú gróf: társasági és magánélet	19
Politikai karrier a századelőn	27
Az első világháború évei	31
Az ellenforradalmi mozgalom élén	37
Vissza a politikába	46
A kormány élén	55
Válságkezelő kísérletek	63
A kormány bukása	78
A nagybirtokos	87
Károlyi személyisége	93
Gömbössel vagy Gömbös ellen	104
Rendszervédő törekvések	117
A második világháború árnyékában	131
Utószó	140
Jegyzetek	145
A képek jegyzéke	153
Felhasznált források és irodalom	155
Névmutató	163

Előszó

A 20. század első felében számos arisztokrata kívánt a politika világában érvényesülni, akik között Károlyi Gyula is igyekezett elfoglalni a maga helyét. Vagyoni helyzete, neveltetése, társadalmi pozíciója messze kiemelte őt az átlagemberek sorából, de az általa betöltött szerep a századelő mágnás köreiből nem számított rendkívülinek: Arad megye és Arad városa főispáni széke volt a legmagasabb tisztség, amelyet elnyert. A későbbiekben azonban megadatott számára a lehetőség, hogy eljusson a politikusok által hön áhított csúcsra: előbb 1919 nyarán, a szegedi ellenforradalmi kormány élén, majd 1931–1932-ben miniszterelnök lett. Viszont mindkét alkalommal csupán rövid időre, úgy, hogy megbízatását inkább a kedvező körülményeknek, mintsem saját tehetségének, szívós, építkező munkának köszönhette. Ráadásul egyik esetben sem tudott olyan maradandót alkotni, amellyel – Bethlen Istvánhoz hasonlóan – bekerülhetett volna a Horthy-korszak kiemelkedő politikusainak sorába. Mindehhez hozzávehetjük: nem volt olyan személyiség, aki szaktudása vagy műveltsége, intellektusa révén gyakorolt volna nagy hatást a környezetére. Nem szeretett a nyilvánosság előtt beszélni és szerepelni, s ez a tulajdonsága az évek során csak fokozódott, a publicisztika bármilyen formája pedig – cikkek, esszék, tanulmányok írása stb. – végképp távol állt tőle. Olyannyira, hogy sajtópolémiában is csak egyetlen alkalommal vett részt személyesen 1935-ben, amikor a magyarországi nagybirtokok gazdálkodásáról tett közzé adatokat.

A mondottak alapján olyan szürke egyéniségnek tűnhet, amelyből a két világháború között igen sokan jelentek meg a politikai életben, hogy azután különösebb visszhang nélkül eltűnjenek,

függetlenül attól, hogy életükben milyen hivatalos állami kitüntetésben, elismerésben részesültek. Ha csak a századelőt nézzük, az állítás akár igaznak is tűnhet, a későbbiekben azonban semmiképpen nem állja meg a helyét. A kortársak, de még inkább az utókor számára az arisztokrata fogalma az előkelő társaságban forgolódo, költséges szenvedélyeknek hódoló, passzióinak élő dúsgazdag főúr képével társult. Károlyi esetében azonban egyik sztereotip jellemvonás sem állta meg a helyét. Valóban a nagybirtokosok szűk rétegéhez tartozott, a hozzá társuló magas jövedelemmel, de földjeivel és alkalmazottaival gondos gazda módjára törődött. Bár büszke volt származására, életmódja, viselkedése inkább egy átlagos vidéki úriemberét mutatta. Magánéletét sokkal inkább a takarékos életforma, a tartózkodó visszafogottság, a családcentrikusság, semmint a botrányos, kirívó események sora jellemezte. Károlyi esetében egy kiszámítható, következetes és alapvetően konzervatív habitusú személyiségről beszélhetünk, híjával mindenfajta excentrikusságnak, vagy éppen ellentmondásos, drámai jellemvonásoknak.

Az őt valamennyire ismerők rendre rámutattak, hogy a politika világában ugyancsak sajátos jelenségnek számított, főleg nagy kortársával, Bethlennel összevetve. Utóbbit az a képessége tette híressé, miszerint rugalmas taktikai érzékkel, egyszersmind koncepciózus és céltudatos határozottsággal tudott céljaiért küzdeni. A napi politikai harcok során gyakran nem válogatott az eszközökben, amelybe a korrumpálás vagy támogatói kétes gazdasági ügyeinek az elnéző kezelése is beletartozott. Károlyi ügyesség, sikeresség terén messze elmaradt tőle, ráadásul a gazdasági válság alatti miniszterelnöksége megmutatta, hogy óvatossága időnként bizonytalanodással, körülményeskedéssel társult. Számos területen azonban egyértelmű elismerést vívott ki magának. Hiányzott belőle a kariervágy és az intrikusi képesség. Tevékenységét ugyanakkor erős kötelességtudat hatotta át, tudatosan törekedett arra, hogy pozícióit ne használja fel egyéni haszonszerzésre, és efféle másoknál sem támogatót. Tisztában lévén saját korlátaival, viszonylag könnyen ismerte el politikustársai kvalitásait, így számos alkalommal szólt elismeréssel kormányfő-elődjéről, Bethlen Istvánról, valamint az 1930-as évek több szakpolitikus-miniszteréről, Kánya Kálmánról, Imrédy Béláról, Fabinyi Tihamérról.

Károlyi formálisan csupán rövid ideig töltött be vezető állami tisztségeket és effélére – főleg a Horthy-korszak második felében – egyáltalán nem áhítozott. 1932 után továbbra is ott volt a politikában, de tudatosan háttérbe húzódva. Felsőházi tagként a testület vezéregyénisége lett, de jó kapcsolatokat alakított ki a politikai élet számos más prominens személyiségével is, aminek következtében 1935-től a politikai élet résztvevői egyfajta sűrke eminenciásként tekintettek rá. Olyanra, akit bevonnak a fontosabb állami döntések előkészítésébe, aki informális tárgyalásokat, érdekegyeztetéseket folytat, s a véleményére államfői és kormányzati szinten is odafigyelnek. Ha megvizsgáljuk Károlyi működésének különböző területeit, akkor jól érzékelhető párhuzamokat lehet vonni. Nem tekinthető kivételesnek az, hogy bármilyen közéleti szerepet is vállalt, a gazdálkodásra mindig figyelt, és egyértelműen sikeres földbirtokosnak számított. Gazdag arisztokrata, aki politizál, nos, ilyenből bőven akadt a század első felének Magyarországon, még a Károlyi-nemzetségen belül is. Társadalomképe, a politikai életben elfoglalt helye alapján könnyen kínálkozik az összevetés a nagy kortársal, Bethlen Istvánnal. Óvatos, megfontolt, időnként hezitáló „úriember” magatartása következtében viszont a későbbi miniszterelnök-utódjával, Darányi Kálmánnal való összehasonlítás sem lenne teljesen alaptalan. Tevékenységének, habitusának különböző elemei azonban úgy gyúródtak össze, hogy az személyét unikálissá tette. Munkámban törekedtem ezt az egyediséget (is) ábrázolni.¹

Károlyi a Horthy-korszakban csupán átmenetileg és rövid időre volt reflektorfényben, ami – társulva azzal, hogy ő maga is igyekezett minél kevesebbet elárulni saját magáról – sajátos következménnyel járt. Politikai szerepvállalása, illetve annak mozgatórugói számos esetben homályban maradtak, a kortársi vélemények pedig megelégedtek egyfajta vázlatos jellemrajzzal, vagy általánosító, de nem kellően alátámasztott megállapításokat tettek róla. Még a kormányában tárcát vállaló, hozzá közel álló és őt jól ismerő Zsitvay Tibor is csak pár rövid fejezetet szentelt neki terjedelmes emlékiratában. Az 1949 után monopolhelyzetbe jutó marxista történetírás számára Károlyi az ellenforradalom egyik, nem különösebben fontos alakjának, a bethleni „osztálypolitika” folytatójának tűnt. Az államcentrikus szemlélet jegyében egyetlen könyv született róla,

amely második kormányzati működését állította a középpontba. A Márkus László által írt munka azonban nem tudott megszabadulni az 1960-as évek marxista történetírásának ideológiai bélyeitől. Számos forrást felhasználva, adatgazdag módon, a politikai küzdelmek részletes bemutatásával, de egyoldalúan negatívan ítélte meg szerepét. A különböző szakmunkák az 1980-as évektől már kiegyensúlyozottabb szemlélet érvényesítésére törekedtek, a legfőbb korlátot azonban az jelentette, hogy lényegében más kérdéseket előtérbe állítva, azok összefüggésrendszerébe ágyazva tértek ki Károlyi ténykedésének bizonyos területeire. Így nem meglepő, hogy Márkus könyve – hiányosságai ellenére – mindmáig alapmunka maradt.

Megfelelő „én-dokumentumok” híján aligha lehetne pszichobiográfiát írni Károlyiról, részletesen elemezve gondolkodásmódját, azt, mikor, hogyan reflektált az őt érő hatásokra, a környező világ eseményeire. Politikai és részben magánéleti tevékenységének a vizsgálata viszont nem lehetetlen vállalkozás. Ehhez nemcsak a valóban nem túl nagyszámú nyilvános szereplésének dokumentumai, hanem a korabeli sajtó híryanaga és különösen a Károlyi-levéltárban őrzött források nyújtanak nagy segítséget. Mindennapi életére vonatkozó anyagok ugyan csak töredékesen maradtak fenn, de számos egyéb dokumentumból – számadások, szerződések, hivatalos értesítések, néhány üzleti és politikai levél – bőséggel válogathat a kutató. Az 1945-ben született rendőrségi kihallgatási jegyzőkönyve pedig némi lehetőséget nyújt a hiányzó napló és memoár pótlására.

Károlyi élete többnyire kiszámítható és behatárolható keretek között mozgott, látványos törések, meglepőnek, szabálytalannak tűnő fordulatok nélkül, ami jelentős mértékben eltért unokatestvérétől, az 1918-as forradalom emblematikus alakjává váló Károlyi Mihálytól. Életútjának egyes elemei döntően egymásra épültek, egymásból következtek, ezért célszerűnek tűnt a klasszikus életrajzírás szabályait – különösen a hagyományos időrendiség elvét – követni. Kötetünk nem kíván komplex biográfia lenni. A munka tematikai tágítását nemcsak a jelzett forrásadottságok, hanem a terjedelmi korlátok sem tennék lehetővé. A súlypontot ezért egyértelműen a politikatörténet jelentette, a magánélet szféráit – gyermekkor, családi élet, gazdálkodás, szórakozás stb. – csak olyan mértékben tárgyalom, amennyire az a politikus Károlyi sze-

mélyének a megértése szempontjából szükségesnek tűnt. Ellenben mindkét vonatkozásban törekedtem arra, hogy a kép árnyaltabb és összetettebb legyen annál, amit az eddig megjelent, az olvasóközönség által is elérhető kortársi megnyilatkozások és történelmi elemzések nyújtanak.